

Ю. Шайхалієва

ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Проаналізовано наукові роботи сучасних вітчизняних вчених, спрямовані на дослідження корупції загалом та політичної корупції зокрема. У цій статті виявлено дослідження сучасної вітчизняної науки, присвячені проблемам виникнення та поширення корупції й розробці механізмів протидії їй; окреслено коло завдань, які успішно вирішені вітчизняними науковцями у цій сфері;

визначено актуальні напрями подолання політичної корупції в Україні.

Ключові слова: корупція, політична корупція, протидія корупції, державна політика, державні структури.

Shayhalieva U. Fenomen of political corruption in Ukraine. The analysis of scientific work of modern scientists that are focused on the study of corruption in general and political corruption in particular. In this article, the research identified modern national science devoted to the problems of occurrence and spread of corruption and developing mechanisms to counteract it; range of tasks that are successfully solved by domestic researchers in this field are outlined; main directions in overcoming political corruption in Ukraine are defined.

Key words: corruption, political corruption, counteraction to corruption, state policy, public administration.

В Україні, як і в усьому світі, корупцію віднесено до головних політичних, економічних та соціальних проблем. Вона визнається одним із найбільш негативних явищ сучасності, яке здатне мотивувати позанормативну діяльність органів державного управління, гальмувати економічний розвиток, нести загрозу багатьом елементам конституційного та суспільного ладу, а також національній безпеці держави.

Сучасній Україні бракує вдалих прикладів боротьби проти службових злочинів. Корупція за умов відсутності системної протидії щодо неї з боку держави та суспільства здатна до збільшення своїх масштабів. Саме тому ефективність методів і засобів боротьби з корупцією у процесі соціальної стабілізації та інституційного становлення української держави набуває особливого значення, актуалізує потребу глибокого і комплексного їх осмислення.

Політична корупція сприймається як даність – вона стара, як світ, і бере свій початок із зародження перших форм державної влади. Однак як соціально-політичне явище, яке необхідно подолати, в науці вона усвідомлюється лише в останні три-чотири десятиліття. Що ж до

поточного десятиліття, то воно позначено вибухом інтересу до корупції. Природа корупції, її причини та наслідки, антикорупційні заходи є предметом нескінченних суперечок.

Стан наукової розробки проблеми корупції в галузі суспільно-політичних наук в Україні, як і в більшості інших колишніх радянських республіках, визначається вітчизняними та зарубіжними дослідниками як недостатній: часто корупцію розглядають лише як правову або економічну проблему; не досліджено політичну корупцію; відсутнє комплексне осмислення антикорупційної політики як органічної функції держави та складової її політичної стабілізації. Це відбувається в умовах, коли політична наука в більшості країн світу відіграє значну роль в осмисленні джерел корупційних процесів та механізмів їх подолання. Відчувається відставання наукових пошуків від соціального замовлення.

Увага дослідників до корупції та шляхах її подолання стимулювалася швидше громадським інтересом до реформ, їх підготовки та проведення, ніж до самого предмета дослідження. Дійсно, періоди реформ відрізняє підвищений суспільний інтерес до корупції. У такі періоди з'являється безліч журналістських публікацій, які складають багатий матеріал для суспільствознавців. У той же час, інтерес може виникати й у самих соціальних науках, коли необхідність подолання корупції, вироблення нової антикорупційної політики для держави опиняється в полі зору вчених як атрибут основного предмета дослідження або супутнє йому соціальне явище.

У дослідження корупції як соціально-політичного явища в Україні найбільш вагомими внесками зробили: А. Чуклінов, який розкриває адміністративний ресурс як специфічну форму політичної корупції, А. Вешняков, А. Жалинський, П. Кабанов, Є. Лукашева, М. Мельник, Н. Тогонідзе, А. Сафронов, Є. Невмержицький. У країнах, що утворилися після розпаду СРСР і в яких соціальна база та чинники корупції аналогічні до українських, проблему корупції та владних зловживань досліджували: К. Абдієв,

Л. Астаф'єв, Л. Багрій-Шахматов, Б. Волженкін, А. Долгова, П. Кабанов, О. Кірпічников, В. Лаптеакру та інші. Позиція західних авторів щодо явища корупції, в тому числі і в суспільствах перехідного типу, представлена в роботах А. Камінські, Б. Райдера, Д. Кауфмана, П. Моро, С. Пундея, В. Танзі, Р. Телло, Д. Фріша та інших.

Політична корупція є загальним терміном, який позначає зловживання суспільною довірою та становищем для отримання особистої вигоди. Її конкретне визначення та застосування залежить від часу, місця і культури. Багато діянь чиновників, що вважаються як корумповані, не можуть бути визначеними такими в законі, хоча вони дійсно можуть являти собою відхід від строгих етичних стандартів.

Політична корупція має місце, коли забувається, що служіння інтересам держави і суспільства вимагає підготовки та самозречення, коли немає відповідності між тим, що проповідується, і тим, що здійснюється. Особливо небезпечних обсягів це явище набуває тоді, коли вищі посадовці зловживають державною владою та поведуться нечесно у процесі прийняття рішення, – в такому ключі говорив про корупцію міністр юстиції Нідерландів, виступаючи в червні 1994 р. на конференції європейських міністрів у Мальті [5, с. 41].

Виборча корупція включає в себе: покупку голосів за гроші, обіцянки посади або особливих привілеїв, примус, залякування та втручання у свободу виборів. Корупція на державних посадах включає в себе продаж законодавчих голосів, адміністративних або судових рішень, урядового призначення. Приховані платежі у вигляді подарунків, юридичні послуги, зайнятість, милості до родичів, соціальний вплив або будь-які відносини, які шкодять інтересам суспільства та його добробуту, з або без домисленої сплати грошей, як правило, вважаються корумпованим діянням.

З поєднання латинських слів «correi» – декілька учасників в одній зі сторін зобов'язального ставлення стосовно одного предмета та «gumpere» – ломати, пошкоджувати, відмінити – виникло саме поняття corrumpere,

котре в римському праві розумілося в найзагальнішому плані як розламувати, руйнувати, фальсифікувати та позначало протиправну дію.

Сенс виокремлення з усього масиву корупційних діянь такого особливого виду корупції, як політична, зумовлюється трьома основними моментами: статусом суб'єкта корупційного правопорушення, спрямованістю і вмотивованістю його протиправної діяльності та характером її наслідків. Виокремлення політичної корупції є необхідним також для більш предметного розуміння соціальної сутності корупції як явища та підвищення ефективності протидії їй [12, с. 67]. В Українському законодавстві, на жаль, до сих пір не має такого терміна, як «політична корупція».

Вживання терміна «корупція» стосовно політики приписується ще Аристотелю, який визначав тиранію як неправильну, зіпсовану, тобто корумповану форму монархії [6, с. 46]. У римському праві цим терміном позначалася діяльність кількох осіб, спрямована на порушення нормального ходу судового процесу або управління суспільством.

Одне з найбільш коротких сучасних визначень належить Дж. Сентурі: корупція – це зловживання публічною владою заради приватної вигоди.

Більшість дослідників зводять визначення корупції до хабара і зловживання службовим становищем. У цьому ж ключі визначають корупцію і міжнародні організації. Наприклад, у Кодексі поведінки посадової особи з підтримання правопорядку, прийнятого Резолюцією 34/169 Генеральної асамблеї ООН 17 грудня 1979 р., корупція визначена як «зловживання службовим становищем для досягнення особистої чи групової вигоди, а також незаконне отримання державними службовцями вигоди у зв'язку із займаним службовим становищем» [7, с. 119].

За словами І. Мени, оскільки корупція не є банальним правопорушенням, на зразок порушення правил дорожнього руху, в її визначенні необхідно вийти за межі власне права [3, с. 362]. Зокрема, І. Мена звертає увагу на те, що соціологічне визначення корупційної поведінки

може висунути на перший план ставлення до цього явища громадян та еліт.

Доводиться констатувати, що до сих пір не існує скільки-небудь задовільного, з погляду більшості дослідників, визначення корупції як соціального явища.

Залежно від обраної підстави, корупційна діяльність може бути поділена на: бюрократичну і політичну, примусову і узгоджену, централізовану і децентралізовану, чисто кримінальну (в основному економічного характеру) і політичну, яку, у свою чергу, ділять на таку, що є відхиленою від нормальної, і злочинну поведінку.

Більш складну класифікацію запропонував М. Джонстон. Він виділив декілька типів політичної корупції: хабарі чиновників у сфері торгівлі (за продаж нелегально виробленої продукції, завищення якості товарів тощо); відносини в патронажних системах, у тому числі заступництво «босів» на основі земляцьких, родинних, партійних принципів (явище, описане ще М. Вебером, а потім Р. Мертоном); дружба та кумівство; так звана кризова корупція, зумовлена тим, що підприємці змушені працювати в умовах надзвичайного ризику, коли рішення органів влади можуть призвести до суттєвих для бізнесу змін і тому ці рішення стають предметом торгівлі [2, с. 62].

У світовій практиці прийнято виокремлювати чотири підходи до дослідження корупції загалом. Перший – це традиційний, «ідеалістично-філософський», відомий також як «моралізаторський» або «конвенціональний» [7].

Традицію аналізу корупції як девіацію еліт продовжили Д. Саймон і Д. Ейтцен. Необхідність такого підходу вони обґрунтовують тим, що термін «білокомірцева злочинність» є неадекватним за суттю самого явища – інституціоналізації аморальності, скандалізації країни, а також тим, що у США проблема злочинності насправді корениться в системі, де злочинність нижчих класів, мафія, корумпований публічний сектор і злочинні співтовариства об'єднуються заради вигоди і влади. Тому дослідники виходять з припущення, що злочинність і девіація – соціально обумовлені, задані на рівні суспільства. Це

означає, що певні соціологічні чинники обумовлюють вчинення злочинів як індивідами, так і організаціями. Серед найбільш важливих з цих чинників в американському суспільстві називають владну структуру як таку [4, с. 9–10].

Другий напрям – «ревізійністська» школа аналізу корупції. Більшість політологів і соціологів вважають корупцію хворобою суспільств, що розвиваються, результатом, наслідком або проявом незавершеної модернізації, бідності. Представники цієї школи, наприклад, Хосе Абуева, Девід Бейлі, Натаніель Лефф, Колін Лейес виступали проти односторонньо-негативістського підходу до корупції як суспільної патології. Навпаки, вони стверджували, що корупція може виконувати позитивні функції в плані інтеграції, розвитку та модернізації суспільств «третього світу».

Відносини типу «патрон – клієнт», будучи природною формою захисту індивіда у традиційному суспільстві, мають усі шанси зберегтися і в період модернізації. Вони можуть виявлятися по-різному і нерідко сприймаються як корупційні. Що стосується розвинених країн, які успішно і давно здійснили модернізацію, то збереження різних форм особистої залежності і панування у публічній сфері, які реалізуються, зокрема, в актах обміну індивідів та представників державної влади, чиновників, означає корупцію інститутів.

Економічні, ринково-центристські підходи до вивчення корупції розглядають її як форму соціального обміну, а корупційні платежі – як частину трансакційних витрат. Серед дослідників, що працюють у цьому руслі, найчастіше називають С. Роуз-Аккерман. У рамках цього підходу корупція пов'язується з надмірним втручанням держави в економічні процеси. Тому корупція може бути цілком функціональна, оскільки є противагою зайвої бюрократизації. Вона виступає засобом прискорення процесів прийняття управлінських рішень і сприяє ефективному господарюванню [1, с. 261–262].

Міжнародна неурядова організація боротьби з корупцією та дослідження рівня корупції по всьому світу Transparency International визначає політичну корупцію

як «зловживання політичною владою для приватного блага» [10]. Таке визначення зрозуміле для західних фахівців, оскільки європейська нормативна практика розмежовує адміністративні та політичні посади та функції. В українських реаліях, з огляду на відсутність чіткого законодавчого розрізнення політичних та адміністративних посад, подібне визначення не додає критеріїв для відмежування політичної корупції від інших видів корупційних правопорушень.

Вітчизняний науковець М. Мельник дав таке визначення політичної корупції: політична корупція – це посадові зловживання суб'єктів, наділених політичною владою (політичних і державних діячів, публічних службовців вищого рівня), спрямовані на досягнення політичних цілей (утримання та зміцнення влади, розширення владних повноважень) та/або з метою збагачення [8, с. 67].

Разом із тим, М.І. Мельник зазначає, що визначення політичної корупції має сенс лише з погляду розуміння її як особливого соціально-політичного явища, з'ясування причин та умов, що сприяють її поширенню, а також вироблення загальносоціальних і спеціально кримінологічних заходів протидії та запобігання їй.

Відповідно до матеріалів круглого столу «Прийнятність грузинського антикорупційного досвіду для України» [9] про повсюдний масштаб цього явища свідчать як самі громадяни України (86 % вважають корупцію «дуже поширеною» в Україні), так і «корупційні рейтинги» міжнародних організацій (за даними Transparency International за 2009 рік наша країна за рівнем корупції опустилася на 146 місце, з-посеред 180 країн світу й поділяє його із Росією, Камеруном, Еквадором, Кенією, Сьєрра-Леоне й Зімбабве).

В Україні суттєвого прогресу не відчувається ані у сфері боротьби з корупцією, ані у створенні належних умов для запобігання її виникненню. Про низьку ефективність боротьби з цим «всеосяжним» явищем свідчать наступні статистичні дані стосовно лише одного, однак дуже поширеного корупційного явища. За офіційними

даними, у 2008 р. було зареєстровано 1910 випадків хабарництва (у 2007 р. – 2146). До судів спрямовано 1376 кримінальних справ про хабарництво, 23 справи закрито. Перед судами за звинуваченням у одержанні хабара постали 674 особи, з них виправдано – три особи. До реальних строків позбавлення волі засуджено лише 57 осіб, причому на строк від 5 до 10 років – шість, на строк понад 10 років – жодної. При цьому суди, призначаючи покарання хабарникам, зловживають застосуванням покарання нижчого від найнижчої межі, встановленої в санкції статті, або перехід до більш м'якого виду покарання (85 % випадків), а також звільнення від додаткових покарань, зокрема позбавлення права обіймати певні посади (у 53 % випадків). Конфіскація майна застосовується лише до одного з восьми засуджених. Лише до 2 % засуджених застосовується позбавлення військового чи спеціального звання, рангів, чинів тощо. При цьому високопосадова корупція практично не переслідується. З-поміж державних службовців 1-2 категорій за 2008 р. притягнуто до адміністративної відповідальності три особи, у 2009 р. – дві. Переважним чином коло осіб, які притягуються до відповідальності, – посадовці сільського та районного рівня.

Під час круглого столу щодо проблем політичної корупції, що відбувся 14 листопада 2007 року в Києві, головою оргкомітету зі скликання Конституційних зборів Юрієм Збітневим було названо основні ознаки політичної корупції, прояви яких досліджувалися в різних країнах світу:

- солідарність політико-фінансових груп у незаконному використанні коштів держбюджету, укладання збиткових для держави угод, не вигідна для держави приватизація. Прийняття указів, законів, нормативних актів в інтересах певних груп інтересів, фінансово-промислових груп;
- завоювання та утримання влади і впливу як для правлячої верхівки, так і для так званої опозиції. В даному випадку корупція є стимулом;
- корупція як фактор загострення протистояння фінансово-промислових груп призводить до дестабі-

лізації країни, викривлюються пріоритети економічної діяльності та соціальної політики;

- дискредитація попередніх режимів або політичного супротивника шляхом введення в оману виборців з метою перемоги однієї владної верхівки над іншою (наприклад, Індія, Нігерія);
- державні рішення, вмотивовані інтересами вузького кола осіб;
- недбале ставлення до довгострокових цілей;
- номенклатурні привілеї та пільговий доступ до громадських ресурсів;
- депутатська недоторканність та привілеї;
- закритість внутрішньопартійного життя, закритість партійних списків і закритість у формуванні і використанні передвиборчих фондів;
- адміністративний вплив і підкуп виборців;
- нездійснені передвиборчі обіцянки;
- участь близьких родичів у виконавчих та законодавчих структурах влади;
- керівництво штабами політичних партій державними чиновниками;
- низький рівень професіоналізму управлінської верхівки, яка компенсує дефіцит знань нелегітимними і неpubлічними діями;
- слабкість соціальних та політичних інститутів (слабке громадянське суспільство);
- відсутність дієвої нормативної бази і контролю;
- відсутність персональної відповідальності політичних і державних діячів [12].

Політичну корупцію відрізняє наявність політичної мотивації та сфера вчинення правопорушень.

Не набагато кращі справи склалися й у сфері створення умов запобігання корупції. Тут загально визнаним підходом є спроба розглядати проблему корупції крізь призму концепції «належного врядування», і зусилля спрямовуються на усунення причин та умов, що призводять до вчинення корупційних діянь та злочинів у

сфері діяльності державних службовців. Інакше кажучи, проблема запобігання корупційним правопорушенням пов'язується із реформою державної служби та спрямовується на встановлення бар'єрів проти можливого домагання публічними службовцями своїх власних інтересів.

При цьому Україна намагається рухатися у руслі виконання взятих нею міжнародних зобов'язань, послуговуючись, насамперед, Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти корупції та Європейською Кримінальною конвенцією про боротьбу з корупцією; Двадцятьма керівними принципами боротьби з корупцією (Резолюція 97 (24) Комітету міністрів Ради Європи від 6 листопада 1997 року), Планом дій щодо боротьби із корупцією для Вірменії, Азербайджану, Грузії, Росії, Таджикистану та України.

На підставі цих документів в останні роки Україні були підготовлені та обговорювалися в експертному колі такі законопроекти: «Про конфлікт інтересів у діяльності публічних службовців», «Про правила професійної етики на публічній службі та запобігання конфлікту інтересів», «Про заходи державного фінансового контролю публічної служби», «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних діянь», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення».

Ефективна боротьба проти корупції в Україні, крім наявності відповідної політичної волі, вимагає належного законодавчого забезпечення, формування дієвої системи державних органів, забезпечення належного координування формування та реалізації антикорупційної політики, превентивні заходи запобігання корупції, а також її подолання. Побудова такої інституційної системи повинна відповідати передовій світовій практиці, а також враховувати особливості української юридичної системи.

Ось, наприклад, експерт Ради Європи Бертран де Співіль висловився у своєму інтерв'ю українському телеканалу Інтер, що, коли український уряд дійсно хоче боротися з корупцією, а не тільки декларувати це, то щорічно з держбюджету на ці заходи має виділятися 0,5%.

Він говорить, що без значного фінансування, політичної волі і підтримки населенням антикорупційної програми Україна не зможе подолати це явище. «Усе, що написано в українській програмі боротьби з корупцією, не є чітким планом. Вам потрібна справжня стратегія, де буде передбачено чітку координацію антикорупційних заходів. Цим має займатися окреме відомство», – переконаний де Спевіль. На думку європейського експерта, це має бути єдиний незалежний орган, якому делеговані правоохоронні та просвітницькі повноваження.

Успішна протидія корупції можлива за умови наявності таких складових: належного антикорупційного законодавства, ефективного його застосування відповідними державними органами та їх скоординованості у своїй діяльності, політичної волі керівництва держави реально протидіяти корупції у всіх сферах і на всіх рівнях державної влади, підтримка антикорупційних заходів держави громадянським суспільством. [11]

Таким чином, необхідно зазначити такі пріоритетні завдання для антикорупційної політики України:

1) Продовження реформування політичної системи у напрямі утвердження демократії та європейських цінностей, свободи слова, розвитку громадянського суспільства на засадах Конституції України; аналіз недоліків та їхнє усунення.

2) Професіоналізм державної служби. В рамках цього пункту можна звернути увагу й на такі важливі моменти: політична нейтральність, прийом на службу та службове зростання на основі професійних і моральних якостей, конфлікти інтересів, етика державної служби, декларування фінансових інтересів та стратегій тощо.

3) Формування засад і дієвих механізмів комунікації та взаємодії законодавчої, виконавчої та судової гілок влади.

4) Замість створення «самостійних структурних підрозділів» для контролю, кращим може стати варіант створення єдиного органу з цього ж питання і надсилання осіб з вказаного інституту до інших установ.

5) Належна законодавча процедура.

6) Формування антикорупційного світогляду та правосвідомості громадян:

- антикорупційне виховання та освіта;
- публікація спеціалізованих журналів та бюлетенів;
- розробка молодіжних антикорупційних програм;
- популяризація результатів найуспішніших проектів у сфері подолання корупції;
- пропаганда ідеї незалежності судової влади та правоохоронних органів;
- адаптація інформації в ЗМІ та проведення журналістських розслідувань;
- проведення моніторингу ролі донорських та міжнародних організацій у сфері протидії корупції;
- організація публічних заходів;
- проведення «тестів на траспарантність»;
- семінари за окремими напрямками: тіньова економіка, корупція, ділова етика та корупція тощо.

7) Інституціоналізація «прозорості»:

- проведення експертизи законів та законопроектів на корупціогенність;
- забезпечення суспільного доступу до інформації та реалізація закону «Про гласність»;
- залучення молоді на стажування до відповідних державних органів;
- створення Національної антикорупційної коаліції, яка б об'єднувала Національний антикорупційний комітет та громадські організації, зацікавлені в цій сфері роботи;
- проведення регіональних аудиторських програм;
- тренінги для парламентаріїв.

8) Запобігання корупції через забезпечення дієвості антикорупційних механізмів:

- пропаганда міжнародних інструментів протидії корупції;
- розробка та пропаганда кодексів етики (особливо на державній службі);

- вдосконалення системи державних закупівель;
- вдосконалення системи та механізмів державного управління.

9) Реформування інститутів правоохоронного сектору.

Удосконалення системи управління правоохоронною системою має здійснюватися шляхом:

1. приведення законодавства з питань антикорупційної політики у відповідність із Конституцією України, гармонізація його з відповідним європейським законодавством;

2. законодавчого уточнення завдань і функцій суб'єктів боротьби з корупцією;

3. підвищення ефективності планування, координації і контролю за діяльністю суб'єктів забезпечення та протидії корупції та їх відповідальності шляхом: уточнення і чіткого розмежування завдань і сфер відповідальності суб'єктів забезпечення протидії корупції; посилення прогностичної функції управління правоохоронною системою у сфері реалізації антикорупційної політики; активізації механізмів координації та контролю діяльності органів виконавчої влади з реформування правоохоронної системи держави.

10) Інституційна реформа органів, що здійснюють дізнання, досудове слідство та кримінальне переслідування.

11) Взаємодія органів державної влади з інститутами громадянського суспільства.

Однією з ключових умов для досягнення цілей і завдань антикорупційної політики, визначених Стратегією, є запровадження дієвого державного та громадського контролю за її реалізацією.

Контроль за реалізацією Антикорупційної стратегії має здійснювати: Президент України, Верховна Рада України, Уряд України та спеціально уповноважений орган (особа) з питань антикорупційної політики в межах їх повноважень, визначених Конституцією і законами України.

Антикорупційна стратегія має охоплювати не лише урядову сферу в Українській державі, але й приватний сектор, громадянське суспільство, фінансування діяльності політичних партій та виборчих кампаній, ЗМІ, сферу

кримінального права, кодекс поведінки. Стратегія має бути базою для розробки конкретних програм, проектів та планів заходів за складовими державної антикорупційної політики та механізмів їх реалізації і розрахована на період досягнення визначених нею завдань.

Антикорупційна політика є складною для виконання, однак, якщо запровадити жорсткий контроль, тоді і результат буде відповідним.

Кожна корумпована сітка в Україні включає, як правило, три основні елементи: 1) комерційну або фінансову структуру, яка реалізує отримані блага та перетворює їх на гроші; 2) групу держслужбовців, які забезпечують прикриття; 3) силове прикриття або групу безпеки, до якої входять представники МВС, прокуратури, податкової служби тощо, інакше кажучи – «криша». Враховуючи все вище зазначене, необхідно, аби наші державні службовці самі воліли подолати корупцію та жити в демократичнішій державі.

Змінити ситуацію з політичною корупцією буде можливо лише за активної участі громадянського суспільства. Допоки суспільство буде влаштовувати брехня уряду і бюрократії, до тих пір змінити ситуацію неможливо. Бюрократія сама себе ніколи не вилікує, тому що корупція – це основний заробіток бюрократії, додатковий, основний і дуже перспективний для неї. І суспільство має зрозуміти реальність загрози від корупції.

Зміни мають відбутися не лише на законодавчому та виконавчому рівні державних структур, але й у самій свідомості громадян. Завжди має бути присутній наочний приклад того, що зниження рівня політичної корупції в країні сприятиме покращенню умов їхнього життя, а у разі вчинення корупційних дій – має бути сильне покарання.

1. Corruption: The Enemy Within. Edited by Barry Rider., The Hague, The Netherlands: Published by Kluwer Law International., 1997. – 363.

2. Johnston M. Political Corruption and Public Policy in America. Monterey, CA: Brooks / Cole Publishing Co, 1982.

3. Meny Y. Corruption «fin de siècle»: Changement, crise et transformation des valeurs // Revue internationale des sciences sociales. 1996. № 149 (September).

4. Simon D., Eitzen D. Elite Deviance. 3rd ed. Boston etc.: Allyn and Bacon, 1990. – 290 p.

5. Types of corruption and ways of taskling it. Administrative, civil and penal aspects, including the role of the judiciary, of the fight against corruption. Council of Europe Publishing. 1995.

6. Аристотель. Политика / Аристотель // Сочинения: В 4-х тт. – Т. 4. – М.: Мысль, 1983.

7. Быстрова А. С. Феномен коррупции: некоторые исследовательские подходы / А. С. Быстрова, М. В. Сильвестрос // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2000. – Т. III. – № 1.

8. Михальченко О.М. Корупція в Україні як фактор соціальної та політичної дійсності / О. М. Михальченко // Наукові записки Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. – 2007. – Вип. 35. – С. 313–322.

9. Матеріали круглого столу «Прийнятність грузинського антикорупційного досвіду для України». – Київ, 19.04.2010 р.

10. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : [монографія] / Є. В. Невмержицький. – К. : КНТ ; Академія прокуратури України, 2008. – 368 с.

11. Підтримка належного урядування: проект протидії корупції в Україні (URAC)// Департамен інформаційного суспільства та протидії злочинності Європейського Союзу. Технічний документ / експертний висновок щодо Проекту Антикорупційної стратегії в Україні. Підготував Драго Кос, експерт Ради Європи. – 25 с.

12. Рогульський С. С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні : автореф. дис. ... к. ю. н. / С. С. Рогульський. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2005. – 21 с.